

УДК 378.124:811

Бандура Ю. Б.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті розглядаються проблеми неоднозначних поглядів на поняття "компетентність". Визначено зміст професійної компетентності викладача іноземних мов вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) та її компонентів у психолого-педагогічних дослідженнях.

Ключові слова: професійна компетентність, компетентність, компетенція, викладач іноземної мови вищого військового навчального закладу, професійний рівень, компетентність викладача.

В статье рассматриваются проблемы неоднозначных взглядов на понятие "компетентность". Определено содержание профессиональной компетентности преподавателя иностранных языков высших военных учебных заведений (ВВУЗ) и ее компонентов в психолого-педагогических исследованиях.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетентность, компетенция, преподаватель иностранного языка высшего военного учебного заведения, профессиональный уровень, компетентность преподавателя.

The article describes various views to the understanding of such notion as "competency". The essence of professional competence of the teacher of foreign languages who work in the higher military educational establishments (VVUZ) and its components in psychology-pedagogical researches are defined.

Keywords: professional competency, competency, competence, teacher of a foreign language of the higher military educational establishment, professional level.

Удосконалення рівня професійної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ – один із основних напрямів реформування сучасної системи освіти. Головний нормативно-правовий документ Міністерства освіти і науки України свідчить: "Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру" [6]. Саме тому на сучасному етапі модернізації системи вищої освіти в Україні особливої гостроти й актуальності набувають питання підвищення і розвитку професійної компетентності викладачів іноземних мов ВВНЗ.

У сучасних умовах реформування вищої освіти радикально змінюється статус викладача іноземних мов ВВНЗ, його освітні функції, відповідно зростають і вимоги до його професійної компетентності, рівня його професіоналізму.

Отже, сучасна ситуація суспільного розвитку актуалізувала необхідність всебічного вивчення такого феномену, як "професійна компетентність викладачів іноземних мов ВВНЗ".

Питання професійної компетентності розглядаються в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Сутність поняття професійної компетентності була предметом розгляду в роботах І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало, М. В. Розова, Г. С. Монахова, Н. В. Кузьміної, В. А. Сластьоніна, В. П. Беспалько, М. Б. Євтуха, О. А. Дубасенюк, А. І. Пискунова, О. Є. Антонової, М. Є. Павлютенкова, А. К. Макарової, О. Є. Ломакіної та ін.

Розвиток досліджень про професійну компетентність має кілька напрямків: від аналізу психологічних основ професійної діяльності викладачів (Л. С. Виготський, А. Н. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін) до розробки основ формування педагогічної спрямованості викладача й розвитку професійно важливих якостей особистості в цілому (А. А. Орлов, Н. В. Кузьміна, І. Я. Лернер, М. Н. Скаткін та ін.), і далі до визначення сутності джерел педагогічної творчості (В. І. Андреев, Ю. Н. Кулюткин, М. М. Поташник). Окремі аспекти компетентнісного підходу в професійній освіті досліджують також українські вчені: І. Бех, Д. Гришин, О. Дубасенюк, В. Лозова, Н. Ничкало, О. Подмазін, О. Пруцакова, В. Сериков, Н. В. Баловсяк та ін.

Сучасні підходи і трактування дещо розрізняються. Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень свідчить, що існують різні підходи науковців щодо визначення поняття професійної компетентності: загальнокультурний (В. П. Безухов, С. Є. Мішина та ін.); соціально-психологічний (Л. О. Петровська, С. С. Макаренко та ін.); психолого-педагогічний (А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, В. О. Сластьонін, І. А. Зязюн та ін.); психолінгвістичний (О. О. Леонтьєв); акмеологічний (О. О. Бодальов, К. О. Абульханова-Славська); компетентнісний (І. Г. Агапов, С. Є. Шишов); творчий (С. Ю. Степанов, Д. В. Ушаков); суб'єктний (Є. І. Огарьов).

Одне з перших визначень поняття “компетентність викладача” запропонував Ю. Татур: “компетентність викладача – це прояв на практиці його прагнення і здібності (готовності) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особисті якості та ін.). Для успішної продуктивної діяльності у професійній та соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значимість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідно її постійно вдосконалювати” [14, с. 67].

В одній із праць А. Маркової уточнюється визначення професійної компетентності як “психічного стану, що дозволяє діяти самостійно і відповідально; володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції, які полягають у результатах праці людини” [10].

В. Лозовецька стверджує, що професійна компетентність – це інтегративна якість, яка включає рівень оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками, а також особистісну компетентність, яка виявляється, перш за все, у комунікативності, творчості та креативності. Важливим є також особистісна варіативність, гнучкість, готовність до постійного саморозвитку та самовдосконалення. Особистісний компонент професійної компетентності зумовлює здатність спеціаліста до самостійного вибору власної стратегії професійної діяльності в нових умовах праці.

Отже, як ми бачимо, серед науково-педагогічної громадськості сформувався неоднозначний погляд на поняття “професійна компетентність”. У психолого-педагогічних дослідженнях відсутня термінологічна єдність учених щодо сутнісних характеристик цього поняття.

Мета нашої статті полягає в аналізі та узагальненні підходів до характеристики поняття “професійна компетентність” викладача іноземних мов ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Компетентність – це явище, яке складається з великої кількості компонентів, що відносно незалежні один від одного, деякі компоненти належать швидше до когнітивної сфери, а інші – до емоційної. Ці компоненти можуть замінити один одного як складники ефективної поведінки [12, с. 253]. Водночас ці “види компетентності” – сутність “мотиваційні здібності” [12, с. 258].

Відома українська дослідниця Г. Данилова розуміє під компетентністю “...здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію при виконанні функціональних обов’язків” [3, с. 10].

М. Кяерст підкреслює, що при розкритті змісту компетентності виокремлюють такі компоненти: здатність, хист, знання; діяльність людини як процес (опис, структура, характеристика, ознаки); результати діяльності.

Згідно з думкою провідних українських науковців, компетентність вміщує в себе “...не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але й ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації” [4, с. 96].

На думку Ю. М. Ємельянова, “компетентність” – це рівень освіти соціальних і індивідуальних форм активності, що дозволяє особі в межах власної здатності та статусу успішно функціонувати в суспільстві.

Згідно з професором В. Ягуповим, компетентність – це “підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності” [18, с. 6].

Інший підхід до поняття компетентності подає М. А. Чошанов, пропонуючи формулу компетентності розуміти як суму мобільності знань та гнучкості методу. Він вважає, що компетентність фахівця відрізняється здатністю серед множини рішень вибирати оптимальне, аргументовано відхиляти хибні, піддавати сумніву ефективність вибору його прийняття. Компетентність передбачає постійне оновлення знань, володіння новою інформацією для успішного розв’язування професійних завдань. Компетентна людина має не тільки розуміти сутність проблеми, а й вміти її розв’язувати практично, тобто володіти методом розв’язування, що найбільш корисний у цих умовах.

В. А. Дьомін подає таке визначення компетентності: це рівень вмінь особистості, що віддзеркалює ступінь відповідності певної компетенції й дозволяє діяти конструктивно в мінливих соціальних умовах.

Основу компетентності фахівця, на думку сучасних науковців О. О. Бодальова, В. І. Жукова, Л. Г. Лаптева, В. О. Сластьоніна та інших, становлять компетентність діяльності, спілкування і саморозвитку.

Професійна компетентність викладача іноземної мови ВВНЗ – це професійна підготовка і здатність суб’єкта праці до виконання завдань і обов’язків діяльності, міра й основний критерій його відповідності вимогам професійної діяльності.

Для різних діяльностей дослідники І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова виділяють різноманітні види компетентностей.

Н. В. Кузьміною на матеріалі педагогічної діяльності компетентність викладача ВНЗ вперше розглядається як інтегративна “властивість особистості” [8, с. 15].

Вивченням професійної компетентності також займалися чимало дослідників: Ю. К. Бабанський, Б. Г. Ананьєв, Т. І. Шамова та інші. В роботах цих науковців розкриті такі аспекти професійної компетентності викладача ВНЗ. Управлінський аспект: як викладач аналізує, планує, організовує, контролює

лює, регулює навчальний процес взаємин із слухачами; психологічний аспект: як впливає особистість викладача на слухачів, як педагог враховує індивідуальні здібності слухачів; педагогічний аспект: за допомогою яких форм і методів викладач проводить навчання слухачів.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить про неоднозначність визначення поняття “професійна компетентність викладача іноземних мов ВВНЗ”. Зокрема, Є. Огарев переконує, що це стійка здібність до діяльності зі знанням справи [11]. О. Дубасенюк стверджує, що це сукупність умінь педагога, його спроможність по-новому структурувати наукове і практичне знання. До структурних елементів професійної компетентності педагога вчена зараховує спеціальний, професійний, методичний, соціально-психологічний, диференціально-психологічний та аутопсихологічний види компетентності [5, с. 190-197].

Збільшені вимоги до професійної компетентності викладача іноземної мови ВВНЗ не реалізуються адекватно в межах її класичної моделі. Вона склалася в контексті конкретного історичного простору і по-своєму забезпечувала підготовку фахівця у сфері викладання іноземної мови у ВВНЗ. Проте нові умови викликають необхідність корекції наявної моделі та проектування нової, досконалішої її модифікації з урахуванням інтеграції всіх компетенцій викладача іноземних мов ВВНЗ і широкого спектру знань як основи формування цілісної особистості педагога.

Під професійною компетентністю викладача іноземних мов ВВНЗ розуміють особистісні можливості викладача іноземних мов ВВНЗ, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, вміти застосовувати її в практичній діяльності. Педагогічна компетентність викладача іноземних мов ВВНЗ – це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Як справедливо стверджують Д. Чернілевський і М. Томчук, категорія професійної компетентності визначається рівнем власне професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, її мотивованим прагненням до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи [17, с. 116]. Як різновид психологічної компетентності визначає професійну компетентність М. Холодна, пов'язуючи її з результатом практики навчання у відповідній предметній спеціалізації [16].

У сучасних умовах модель розвитку професійної компетентності викладача іноземних мов ВВНЗ виступає як особливий об'єкт педагогічного аналізу в рамках системно-цільового, інтеграційного проектування. Це дозволяє врахувати всю складність феномена професійної компетентності викладача іноземних мов ВВНЗ, що виявляється в багатьох вимірюваннях одночасно: як підсистема культури і форма діяльності, механізм професійної соціалізації й особлива реальність становлення розвитку, самореалізації індивіда.

Г. С. Кожухар було уточнено розуміння “професійної компетентності” як сукупності ключової, базової та спеціальної компетентностей. Ключові компетентності, за визначенням автора, необхідні для будь-якої професійної діяльності, вони пов'язані з успіхом особистості в мінливому світі та набувають сьогодні особливого значення. Вони проявляються, перш за все, у здатності вирішувати професійні завдання на основі використання інформації, комунікації, в тому числі на іноземній мові, соціально-правових основ поведінки особистості в громадянському суспільстві [7, с. 61].

Н. Д. Гальскова вважає, що викладач іноземної мови ВВНЗ повинен володіти професійною компетенцією, тобто здатністю ефективно здійснювати свою викладацьку (навчальну) діяльність. Показником сформованості цієї компетенції є професійна майстерність викладача іноземної мови ВВНЗ, яка складається із вміння сукупно застосовувати професійні знання й уміння на практиці, переносити їх у нові умови навчання, а також позитивне ставлення до своєї професійної діяльності [2, с. 118].

З погляду Н. Д. Гальскової, викладач іноземної мови, у нашому випадку – викладач іноземної мови ВВНЗ, повинен володіти такими професійними знаннями: системи мови й основних лінгвістичних та лінгводидактичних категорій, а також культури країни досліджуваної мови, її історії та сучасних проблем розвитку; основних положень концепції вищої освіти на певному етапі розвитку суспільства державної політики в галузі іншомовної освіти військовослужбовців; психології особистості в кожному конкретну “епоху” її розвитку, закономірностей засвоєння іноземних мов військовослужбовцями у навчальних умовах; основні вимоги, які ставляться суспільством і наукою до викладача іноземних мов ВВНЗ, його рівня професійної майстерності й особистісних якостей; основних закономірностей навчання іноземних мов, а також змісту і специфіки всіх складових процесу навчання: цілей, змісту, методів, засобів навчання з погляду їх історичного розвитку та сучасного стану [2, с. 118].

Нестандартним є підхід В. Монахова й О. Нижникова до визначення поняття “професійна компетентність”. На їх думку, це стан, який дає змогу діяти самостійно й відповідально, вміти виконувати функції, що пов'язані з результатами праці. Таким чином, термін “професійна компетентність” ґрунтується на персонологічному й професіографічному підходах [9, с. 173].

А. І. Воловиченко, С. В. Крисюк і В. І. Пуцов зазначають, що професійна компетентність викладача ВВНЗ – це його здатність і готовність здійснювати особисту професійну діяльність, тобто педагогічну, на

рівні сучасних вимог, а педагогічна майстерність проявляється при досконалому володінні професією. Під професійною компетентністю викладача ВНЗ В. Ю. Стрельніков розуміє “глибоке знання педагогом навчально-виховного процесу, сучасних проблем педагогіки, психології та предмета викладання, а також уміння застосовувати ці знання у своїй повсякденній практичній роботі” [13, с. 13].

Ю. Татур, переймаючись проблемами проектування стандартів вищої професійної освіти Росії, трактує професійну компетентність фахівця з вищою освітою як “... проявлені ним на практиці прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо) для успішної, творчої (продуктивної) діяльності у професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значимість і особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення” [15, с. 20-26].

В. Свистун розширила і уточнила зміст цього поняття таким чином: “Професійна компетентність – це теоретична, практична та психологічна підготовленість особистості майбутнього фахівця до професійної діяльності, що проявляється в його творчій здатності та всебічній (особистісній, професійній, психологічній) готовності до її ефективного здійснення та досягнення оптимальних результатів”.

Поняття “професійна компетентність педагога” виражає особисті можливості викладача ВНЗ, що дозволяють йому самостійно й досить ефективно вирішувати педагогічні завдання, що формулюються ним самим або адміністрацією освітньої установи. Для здійснення цієї діяльності педагогові необхідно знати педагогічну теорію, уміти й бути готовим застосовувати її на практиці. Таким чином, під педагогічною компетентністю можна розуміти єдність її теоретичної й практичної готовності до здійснення своєї професійної діяльності.

Професійна компетентність викладача іноземної мови ВВНЗ цивільного чи військового профілю – це не лише глибокі фахові знання, професійні вміння та навички, а й постійне вдосконалення власної психологічної культури, розширення сфери психолого-педагогічних знань та вмінь з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей усіх учасників навчально-виховного процесу.

В. П. Беспалько вважає, що професійна компетентність визначається як явище багатозначне, що включає систему знань і умінь викладача, його ціннісні орієнтації, мотиви діяльності, інтегровані показники культури (мова, стиль, спілкування, ставлення до себе і своєї діяльності, до суміжних галузей знань) [1, с. 116].

Висновки. Таким чином, у теорії існують різні тлумачення поняття “професійна компетентність”, але всі вони включають готовність і здатність систематично реалізовувати у професійній діяльності різнобічні професійні знання, уміння і навички, а також необхідні для професійної діяльності особисті якості.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про відсутність єдності щодо визначення поняття “професійна компетентність викладача ВВНЗ”.

На основі проведеного аналізу, ми дійшли висновку, що в основі професійної компетентності сучасного викладача іноземної мови ВВНЗ лежить розвиток особистості, що володіє цілісним світоглядом, високим професіоналізмом, світоглядом і гуманітарною культурою. Інтегративність професійної компетентності викладача іноземної мови ВВНЗ не формується повною мірою в традиційній системі мовної освіти. Показником сформованості професійної компетенції викладача іноземної мови ВВНЗ є його професійна майстерність, яка складається із вміння сукупно застосовувати професійні знання й уміння на практиці ці знання, переносити їх в нові умови навчання, а також позитивне ставлення до своєї професійної діяльності.

Література:

1. Беспалько В. П., Татур Ю. Г. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М. : Высшая школа, 1989. – 158 с.
2. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. – М. : Академический проект, 2000. – 165 с.
3. Данилова Г. С. Управление процессом становления професійної компетентності методиста / Г. С. Данилова. – К. : УПКККО, 1995. – 80 с.
4. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
5. Дубасенюк О. А. Концептуальна модель професійної виховної діяльності педагога / О. А. Дубасенюк // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 190-197.
6. Закон України “Про освіту” № 1060-ХІІ, із змінами від 11 червня 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua>.
7. Кожухарь Г. С. Соотношение личностного и профессионального самоопределения у учителей: мотивационный аспект / Г. С. Кожухарь: Дис.... канд. психол. наук / Г. С. Кожухарь. – М., 1993. – 156 с.
8. Кузьмина Н. В., Реан А. А. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб., 1993. – 54 с.

9. Любарець В. В. Аналіз сутності поняття професійної компетентності / В. В. Любарець // Педагогічний альманах. – 2011. – № 9. – С. 169-174.
10. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Высшая школа, 1996. – 278 с.
11. Огарев Е. И. Компетентность образования: социальный аспект / Е. И. Огарев. – СПб. : РАО ИОВ, 1995. – 146 с.
12. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М., 2002. – С. 253-258.
13. Стрельников В. Ю. Развитие профессиональной компетентности учителей в учреждениях послыдипломной освіти / В. Ю. Стрельников: дис.... канд. пед. наук, 13. 00. 04. – К., 1995. – 223 с.
14. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: Материалы ко второму заседанию методологического семинара. Авторская помощь / Ю. Г. Татур. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 68 с.
15. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20-26.
16. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная; Ин-т психологии РАН, Межвуз. центр по пробл. интеллект. развития личности. – М. : Томск, 1997. – 391 с.
17. Чернілевський Д. В. Педагогіка та психологія вищої школи: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Д. В. Чернілевський, М. Л. Томчук. – Вінниця : Вінниц. соц.-екон. ін-т Ун-ту “Україна”, 2006. – 102 с.
18. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // Наукові записки НаУКМА. Серія “Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота”. – Т. 71. – 2007. – С. 3-8.